

2.5 Меронімічні виміри українського глютонімічного дискурсу

Членування цілого на частини й позначення їх у мовах світу є універсалією, однак кожна мова здійснює його по-різному, що зумовлено специфікою етнічного сприйняття світу [250, с. 323]. Кореляція частини й цілого є одним із основних типів зв'язків між предметами реального світу. Інтерпретацію цієї бінарної категорії відбито не лише в мовознавстві, але й у філософії, логіці, психології, соціології, культурології. Терміни, що вербалізують філософські категорії діалектичної єдності частини й цілого, виражають «одну із форм загального об'єктивного взаємозв'язку предметів і явищ матеріального світу, а саме предмета і його елементів. Правильне розуміння співвідношення частини й цілого має велике значення для успішного пізнання об'єктивної дійсності» [251, с. 589]. У термінологічній енциклопедії сучасної лінгвістики таке співвідношення визначається як «меронімія – різновид парадигматичних відношень мовних одиниць, які представляють ціле і його частини (холонім і партоніми)» [250, с. 323]. На перший погляд, меронімія – поняття, що має багато спільного з родо-видовими (гіперо-гіпонімічними), таксономічними відношеннями [252, с. 57-63]. М.В. Нікітін називає її імплікаційним аналогом класифікаційної гіпонімії, проте меронімія відрізняється від родо-видових відношень у мові невідчуженістю належності частин цілому [253, с. 88]. Гіперо-гіпонімічні відношення належать до синтагматичного типу зв'язків у мовній системі (напр. родова глютонічна номінація *хліб* у лінгвокультурному континуумі має види: *різдвяний*, *великодній*, *поминальний* тощо), а меронімія, маючи рівні градуальності членування цілого, як уже було зазначено, – до парадигматичного (пор. *хліб* – *окраєць* – *крихта* тощо).

Кореляція частина / ціле досить активно вивчається в сучасній лінгвістиці. Фундаментальну основу для аналізу цього типу відносин становлять праці таких дослідників, як Е. Ляйзі, Д. А. Круз, Р. Чаффін, Д. Герман, А. С. Шеллі, Е. М. Вінстон, Є. В. Кузнецова, Б. А. Тесль, М. В. Нікітін, І. А. Стернін і З. Д. Попова, М. А. Кронгауз, Л. В. Глобіна, Т. С. Маркарова, Ю. М. Русіна,

Н. С. Рижук, С. В. Кисельова, Г. В. Ситар та ін. На українських теренах категорійний апарат меронімії детально розроблено в докторському дисертаційному дослідженні «Система меронімів у німецькій та англійській мовах» [254], розглянуто в науковій статті «Меронімія: до питання про термінологію» [255] та ін.

У зарубіжних теоретичних джерелах використовуються різні лінгвістичні терміни на позначення зазначених відносин: в англійській мові – *part – whole relation / parts and wholes*; у німецькій – *Teil – Ganzes Beziehungen / Relationen*.

У праці «*Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen*» Е. Ляйзі використовує термін *партитив* для номінації іменників, що позначають несамотійну частину цілого, а Р. Чаффін і А. Шеллі пропонують термін *меронім* (від д.-грецьк. *μέρος* – «частина» і *ὄνομα* – «ім'я»). На позначення відносин «частина / ціле» в зарубіжному мовознавстві вживаються також терміни *партонімія* (від англ. *part* – «частина» та д.-грецьк. *ὄνομα* – «ім'я»), або *партитивність*, і *меронімія* (Е Ляйзі, Д. А. Круз, Е. М. Вінстон, С. Браун). *Меронімія* трактується як взаємовідношення між цілим та його частинами [256, с. 35; 257, с. 31], які можна передати формулою: поняття Х є частиною поняття Y [258, с. 231]. Кожний партонім (частина) має свій холонім (ціле), і вони не можуть помінятися місцями.

М.В. Нікітін поряд із терміном *холонім* (від д.-грецьк. *ὅλος* – «ціле» і *ὄνομα* – «ім'я»), що позначає ціле, пропонує терміни *партонім* і *меронім* на позначення частини, а самі відносини пропонує називати *холо-партитивними*. У ролі однослівного субстантивного позначення партитивних відносин дослідник уживає термін *партонімія* [253, с. 88].

Л. В. Глобіна, поділяючи термінологічну позицію М.В. Нікітіна, пропонує подальшу диференціацію *партонімів* за трьома категоріями:

- 1) *партином* (сильний партонім);
- 2) *партитив* (сильний партонім);
- 3) *конгломератив* (слабкий партонім).

На думку дослідниці, основна семантична відмінність між цими термінами полягає в тому, що в *партинома* й *партитива* сема належності денотата як частини до цілого входить до інтенціоналу значення, а *конгломератив* містить аналогічну сему в його імплікативі [259].

Термін *партитив* як одну з одиниць зазначеного утворення активно використовує в своєму дослідженні О. В. Материнська, розглядаючи двокомпонентні іменні конструкції з функцією словесної матеріалізації відносин частини й цілого в англійській та німецькій мовах, називаючи їх *партитивними* (*кілограм борошна, склянка соку, метр тканини, третина дистанції, п'ятдесят відсотків площі, троє із присутніх* тощо) [254], тобто до складу партитивів входять квантитативи, що містять кількісні характеристики цих частин.

У *конгломеративах* як іменах з вільною структурою залежність частини від цілого є, на перший погляд, неочевидною. Вона може бути встановлена, у нашому випадку, лише в лінгвокультурному контексті й часто має зв'язок з вербалізованими одиницями концептуальної сфери. До того ж не лише глютонічні мероніми, а й холоніми на зразок *коровай, горіх, горох, сіль* можуть поставати усталеними конгломеративами, наприклад, по відношенню до концептів ЄДНАННЯ, МІЦНІСТЬ, СЛЬОЗИ, СВАРКА тощо. Конгломеративні зв'язки буквально пронизують меронімічні відношення в українських етнографічних описах та фольклорних текстах, що містять номінації глютонічної сфери.

Далі в нашому дослідженні сферу функціонування зазначених одиниць позначаємо терміном *меронімія*, відношення між одиницями – *меронімічними* (синонім – *холо-партонімічні*). Урахування термінологічної розбудови цього утворення дає можливість унаочнити її у формі таблиці (див. табл. 1).

Термінологічні одиниці дослідження меронімічних відношень

Терміни		Значення	Приклади
холонім		ціле	<i>яйце, горіх, туша</i>
мероніми (розряди)		частина	
партоніми (мероніми)	1. партином	номінація поділу цілого на частини без зазначення кількісних вимірів	<i>жовток / білок / шкаралупа; шишка-сонце, листки-скрутні, півколо, коса, підкова (оздоби калача)</i>
	2. партитив	номінація поділу цілого на частини із зазначенням кількісних вимірів	<i>1 кг борошна, 10 г солі, ¼ короваю; 4 вертути, 2 пташечки (оздоби короваю)</i>
	3. конгломератив	номінація з вільною структурою	<i>окраєць – ДОЛЯ, шматок – ОБЕРІГ, вертута – НЕВПИННІСТЬ РУХУ</i>

Унікальність меронімії в лінгвоконцептуальному плані визначається не тільки категорією градуальності (вид – частина – елемент), а і впливом мовної картини світу на сегментацію меронімів у різних мовах [260, с. 92-99; 261], зокрема і в українській.

На наш погляд, особливої уваги заслуговують холоніми та партоніми, що функціонують в етнолінгвістичному сегменті українського глютонічного дискурсу, який ми розуміємо як зв'язний текст з багатьма супровідними фоновими чинниками, у фокусі якого перебуває сфера харчування з ключовим терміном глютонім. «Глютоніми (від лат. *gluttio* – ковтати, споживати) – лінгвістичні знаки з широким спектром плану вираження (від слова до тексту) та плану змісту (культурної інформації, що має чотири способи представлення у мові й мовленні на підставі 1) культурних сем як елементів значення номінативних одиниць, що позначають реалії харчової культури; 2) культурного фону як ідеологічно маркованого культурного змісту номінативних одиниць; 3) культурних концептів – відносно стійких уявлень, сформованих у певній культурі на основі відповідних ціннісних орієнтацій; 4) культурної конотації)» [262, с. 185].

Спробуємо розглянути концептуальне навантаження (далі в нашій розвідці КОНЦЕПТИ позначаємо великими літерами) та культурний контекст реалізації меронімії в етнолінгвістичному сегменті глютонічного дискурсу. Беручи до уваги те, що ціле пізнається через знання частин, семантика партоніма як продукту членування холоніма може бути декодована тільки на підставі знання про холонім. В етнолінгвістиці аналіз меронімічних відносин здійснюється з огляду на їхню системність, можливість розкласти ціле на елементи, за кожним із яких закріплена певна функція: «Частина й ціле співвідносяться як краплина й океан, як жолудь і дуб, зерно й колосся, як ембріон і розвинене ціле. Інакше кажучи, у кожному елементі цілісності в згорнутому вигляді закодована програма, що дозволяє ембріону розвиватися, еволюціонувати й перетворюватися на цілісність іншого порядку» [263, с. 31].

У мовній картині світу українців суттєву роль відігравали меронімічні відношення в опозиціях: *хліб / художні оздоби з тіста; хліб / крихти; хліб / борошно; хліб / шматок / окраєць (краюха, скибка, цілушка) / м'якуш; збіжжя / зерно / зернина; сіль / пуд / грудочка / дрібка (дрібок) / трішки (трішечки); мед / ложка / краплина; яйце / білок / жовток / шматочок / шкаралупа / лушпиння / порошок; горіх / шкаралупа; туша тварини / частини туші; молоко / сметана / сироватка / сир / масло; рослина / частина рослини; плід / шматок, страва / інгредієнти страви*, – та в багатокомпонентних меронімічних утвореннях. Розглянемо їх детальніше.

Хліб / художні оздоби хліба. Переважно конгломеративами є меронімічні номінації, що складають семантику глютонічного холоніма *хліб* в етнографічних дослідженнях «Син Землі і Сонця: художнє хлібопечення Шевченкового краю» [264] та «Українські обрядові хліби» [265].

«У художньому хлібопеченні як найдавнішому вияві мистецтва, народної віри та світогляду закарбовані найосновніші образи-символи в історичній лінії буття українців. СОНЦЕ є негасаючим і постійно суцям образотворчим символом; ХРЕСТ – утіленням єдності світу; СВАРГА – уособленням священного руху світла; ЗОРЯ (шишка, ружа) – символом краси і світлості;

ВЕРТУТА-БЕЗКІНЕЧНИК – безкінечності руху й обертання; РОМБ – знаком родючості. Через ці образи на хлібах передається не лише сутність і краса світу, а й потреба людини жити в суголоссі із ним» [264, с. 7].

Таке етноконцептуальне усвідомлення художнього хлібопечення знайшло мовну об'єктивацію в холонімічних номінаціях ритуальних хлібів: *Бабка великодня, Бабка гуцульська, Богач зажинковий, Короваєць обжинковий, Калач подільський, Книш чумацький, Шишка для молодих, Верч, Калита, Гусочка, Качка, Праник (Прач), Бочка, Маланка, Василь, Дивень* – калач для молодої, *Щітка* – для матері, *Борона* – для батька, *Лежень* – на Коляду та весілля, *Поманач* – калач за упокій душі тощо. «Пряники за формою людини – *пані, барині* – могли відтворювати образ давньої володарки світу Великої Матері, а пізніше – богині Берегині» [264, с. 8].

Деякі видові назви хлібів репрезентовані словосполученнями, до складу яких увійшли як холоніми, так і найбільш помітні партиноми: *Бабка великодня з шишкою, Бабка зубчаста, Калач із шишкою, Калач з підковою, Бабка великодня з шишкою і півколами, Калач празниковий із трипалою лапою, Калач великодній з шишкою-сонцем і листками-скрутнями, Калач з косою, Коровай зі свічками, Коровай із деревцем.*

«Апотропеїчні функції *калача* зближують його з іншими предметами, що мають отвір: кільцем, вінком, ситом, каменем з діркою тощо. Захисні властивості *калача* нерідко підсилюються за допомогою прикрас на хлібі (квітів певного кольору, колоподібних малюнків, гілочок верби, червоних ниток тощо), як і спеціальними способами випічки (наприклад, замішування на грудному молоці, запікання монети тощо)» [266, т. 2, с. 439].

Символічне навантаження окремих партиномів пов'язане зі складним концептуальним комплексом, завдяки чому увиразнюється метафорична семантика холоніма (табл. 2).

**Конгломеративний зв'язок партиномних номінацій художнього
хлібопечення з українськими лінгвоконцептами**

Партонімічні номінації	Лінгвоконцепти
1) <i>коло</i> (кругла форма хліба або оздоба на ньому); 2) кругла <i>підошва</i> короваю; 3) <i>навкісний хрест</i> ; 4) восьмипроменева <i>зірка</i> ; 5) <i>семиколокоскове дуговидне сонце</i>	СОНЦЕ
<i>зубці, качалочки з тіста, гребені-промені, колоски, дуги-промені</i>	СОНЯЧНІ ПРОМЕНІ
<i>хрест у колі, перехрестя</i>	СВІТОБУДОВА, ЄДНІСТЬ СВІТУ
<i>шишка, ружа</i>	ЗОРЯ, КРАСА, СВІТЛІСТЬ
<i>вертута-безкінечник, верч, скрутень</i>	БЕЗКІНЕЧНІСТЬ РУХУ
дві вертути, з'єднані навхрест, – <i>сварга, свастя (свастика)</i>	БОГ НЕБЕСНОГО ПРОСТОРУ СВАРОГ, ЩАСТЯ
<i>калач з підковою</i>	ЩАСТЯ, УДАЧА
<i>прутик з гіллячками, обліплений зубчастим тістом</i>	ДРЕВО ЖИТТЯ, ДРЕВО РОДУ
<i>листочки та ягідки</i>	ЗБІЛЬШЕННЯ РОДУ
<i>зубчасті деревця-свічі з тіста</i>	НЕВПИННІСТЬ РОСТУ, РОЗВИТОК
<i>отвір у дивні</i>	МАГІЧНА СИЛА
<i>голуб, голуби</i>	КОХАННЯ, ВІРНІСТЬ, МИР
<i>горішок</i>	МІЦНІСТЬ
<i>вареники, запечені в короваї для молодих</i>	ЗДОРОВ'Я, НАСНАГА, ПЛОДЮЧІСТЬ

Лексичне значення холоніма *дивень* (круглий хліб для молодої у формі коси, з отвором посередині) мотивоване словом *дивитися*, однак його лінгвокультурний зміст реалізується в контексті процесива *весільне застілля*, отримуючи додаткову сему – МАГІЧНА СИЛА: через отвір у *дивні* молода бачила, хто з родичів нареченого добрий, а хто нечистий. Конгломератив *отвір* у лінгвокультурології має два основні семантичні навантаження: у біологічній площині є одним із виявів концепту ПЛІДНІСТЬ, на духовній – ВІДКРИТТЯ цього світу – іншому світові (або навпаки). Візуатив *коса* символічно поєднує виріб з образом нареченої.

Концепт ДУША вербалізується в описі холоніма *книши*: «Для виготовлення *книша* поверх виліпленої з тіста *круглої хлібини* накладали маленьке *хлібнятко*, що називали його «*душею*» – це саме для духів, чи як казали, для ДУШ» [267, с. 26].

Концептуальне навантаження мають також інші партиномні номінації художнього хлібопечення: *зубчасті качалочки, пампух, квіти-вертути, гребінчики, барильця, пасочка-барвінок, шишка-квітка, поплітка-коса, обруч, лапа, завитки* тощо.

Партитиви в цьому сегменті утворюються шляхом поєднання партонімів з квантитативами *два, три, чотири, сім, вісім, дванадцять*. Наприклад, космічна сутність *короваю* для *молодих* «відтворена числово, тими величинами, у яких проявляється світ. Найперше – це *парність* оздоб, як ось *шишка-сонце* на вершині *короваю*. Вона складається з *двох* частин і при даруванні *короваю* віддається тільки молодим, її зміст і художній, і життєвий: подружжя повинно бути цілий вік у *парі* для продовження роду й утвердження життя. Композиція *короваю чотиричасна*. Це – відтворення світу білого, ясного, у якому воно має існувати. Нарешті, це – *семипроявність*, у якій світ звучить (*сім нот*) та сяє (*сім барв*) і в якій повнозвучно й барвисто має жити нова сім'я. Ніхто не вгадає, / Що в нашому *короваю*? / З *семи* криниць водиця, / З *семи* мішків пшениця, / З *семи* фосок масла, / З *семи* курок яю / В нашому *короваю*» [264, с. 18-19].

Парність / непарність – семантична опозиція, релевантна для багатьох ритуальних і побутових ситуацій. У матримоніальному контексті (весілля, ворожіння на заміжжя, прикмети, заборони, пов'язані зі шлюбом) перевага парності має прозоре мотивування: парність предметів, що випадає під час ворожінь, віщує ЗАМІЖЖЯ, а парність весільних реалій або оздоб на них сприяє ЩАСЛИВОМУ ШЛЮБУ (*2 кільця, 2 шишечки, 2 пташечки*). У магічній практиці число використуваних предметів часто визначається кількістю осіб, на користь яких відбувається дія. Число 2 (двочастинність весільного *короваю*) присвячене молодим, а поєднання частин в одному артефакті унаочнює концепт ЄДНІСТЬ.

«Число – одна з найважливіших категорій в міфопоетичному образі світу, засіб упорядкування та моделювання Всесвіту, перетворення хаосу на космос, що є в народній культурі об'єктом семантизації, символізації та оцінки. Число в міфопоетичній нумерології не лише визначає об'єкт лічби, слугує його кількісним параметром, але й безпосередньо визначається об'єктами лічби й залежить від них. Саме поняття кількості й множинності (виражене різними предметними символами, такими, як *зерно, мак* тощо) асоціюється з ДОСТАТКОМ, БЛАГОПОЛУЧЧЯМ, ПРОДУКУВАЛЬНОЮ СИЛОЮ» [266, т. 5, с. 544].

Приховану сему парність має номінація весільного калача – *гуска*, який випікався в домі молодої. «Вона має вигляд зліплених до купи *гусака* та *гуски*. У *гуски* на голові віночок зі стрічками. *Весільна гуска* лежить на столі біля короваю. Коли в неділю молоді після шлюбу вперше сідають разом за стіл, вони повинні розламати калач, розділити *гуску* з *гусаком* і з'їсти. Молодята беруть калач однією рукою, молодий за *гусака*, молода за *гуску*, і тягнуть кожне до себе, чий шматок виявиться більшим, той і буде верховодити в сім'ї» [265, с. 56].

Меронімічним утворенням у весільній обрядності є номінація *калач з куклою* (пасмом прядива, мичкою), яку не вживають у їжу. У деяких селах Вінничини з таким калачем, що мав неістівний складник, на світанку в п'ятницю перед весіллям молода з друзками збирала барвінок, а її мати благословляла ним дружок плести з барвінку весільний віночок. Наречена з цим *калачем* у суботу зі старшою дружкою просила на свято весь рід, кладучи в кожній хаті на стіл і потім забираючи його з собою, потім передавала вдома матері, яка вішала його під образами. «*Калач з куклою* молоде подружжя зберігало в оселі на чільній стіні на кілочку протягом усього життя як ОБЕРІГ РОДИННОГО ЩАСТЯ. Під час експедиції бабусі нам показували *калачі* своїх доньок, яким по 20-30 років» [265, с. 54].

Концептуальне навантаження, крім весільного короваю, мають також глютонічні партитиви в семантичному складі холонімічних номінацій *зажинковий, обжинковий хліби, коровай, богач*. Наприклад, холонім

обжинковий хліб є семантичним комплексом, що містить у своєму складі символічне навантаження кожного складника: «посередині викладається пишна *квітка-шишка*, до якої від країв йдуть *чотири пасочки-колосочки*. Поміж них поставлено *чотири вертути*, а навкруги обжинковий коровай опоясаний *колосочками-зубцями*» [264, с. 13].

Партитивними елементами насичена семантика холоніма *богач*, що «має форму *паляниці*, зверху якої наліплено *чотири завитки*. Поміж такими завитками є *чотири колоски*. *Завитки* й *колоски* утворюють *восьмираменну зорю*, яка є основним образотворчим символом у декоративних розписах, писанках, килимах, вишиванні. *На хлібині* ті самі елементи, що і в *обжинкового хліба*, – *чотири завитки* і стільки ж *колосків*, але посередині наліплено *пишну шишку* в *три* кола на *дванадцять*, *сім* і *чотири* зубці. Кількість *зубців* тут також закономірна. Це може бути *дванадцять* місяців річних, *сім* хліборобських та *чотири* як означення сторін світу, у якому хліб підтримуватиме людське життя» [264, с. 13-14].

Число *три* є ідеальною моделлю динамічного процесу, що включає виникнення, розвиток та занепад і реалізується у вертикальній структурі [266, т. 5, с. 335]. Візуатив *ритуальні хліби* має саме таку *тричастинну* вертикальну структуру: 1) підосва з тіста, 2) середня частина (часто з начинкою їстівного (наприклад, *вареники*) або неїстівного характеру (наприклад, *монета*), 3) верхня частина – з оздобами, що мають символічний зміст: *калина*, *гілце*, *квіти барвінку*, *листя винограду*, *шишки*, *вертути* тощо. Вертикальна *тричастинність* властива більшості ритуальних хлібів, і навіть профанний хліб *цеглинка* має таку саму будову (підосва, м'якуш, шкірочка), виявляючи зв'язок з найважливішою опозицією в українській концептуальній картині світу – ВЕРХ/НИЗ. «ВЕРХ наділявся символічними ознаками – хороший, плідний, благополучний, достатковий, життєвий, а НИЗ – поганий, неблагополучний, бідний, смертельний. Русини в Закарпатті на Новий рік катали по підлозі пиріг «карачун», вірячи, що рік буде добрим, якщо пиріг упаде на *нижню кірку*; якщо ж на *верхню*, – чекати смерті в сім'ї» [266, т. 1, с. 345]. На нашу думку,

шанобливе ставлення до хліба на всій території України усуває його довільне розташування з порушенням вертикальності, кодуючи цю інформацію в низці прикмет (*хтось помре, град виб'є посіви* тощо).

Найбільшого й найповнішого художньо-ритуального відтворення меронімічні відношення набирають у контексті темпоративів *Коляда, Великдень, Калита*. Концепт КОЛЯДА-СОНЦЕ є головним і єднальним у всіх трьох зимових святах.

На *Святий вечір* на покуть ставлять кутю, а зверху кладуть на неї *паляницю* з *навскісним хрестом*. У селах Тальнівщини (Черкаська обл.) реалемним синонімом такої паляниці був холонім *лежень*, що вбирав партоніми: *зубці* та *пасочки*, – «що, чергуючись, створюють графічність малюнку. Унизу *лежень* має *опояску*. Зверху на *зубцях* посаджено *2 пташечки*. Поруч виліплено *вертути*. Таким знаком в українському народному мистецтві зображується безкінечник, який символізує НЕВПИННІСТЬ РУХУ світового буття. *Вертути* печуть також окремо як гостинці для обдаровування колядників. *Дві вертути*, з'єднані навхрест, створюють знак «сварги», «свастя» (свастика), що означає ЩАСТЯ» [264, с. 8-9].

Темпоратив *Щедрий вечір* (Василя) також пов'язаний з локативом *покуть*, на який клали *2 хліби*, приурочені давньому парному божеству. Ці *парні хліби* називають *маланка* і *василь*: «Вона у квітках, а він у маніжках». За формою *маланка* округла. Посередині – *квітка-шишка*, а з боків – по *шишечці*. Симетрично до них по діагоналі – *2 гусочки*, а навперехрест – ще *2 шишечки-квіточки*. Центральну *шишку-квітку* обкладають навкруг *барвінком* – *листочками з тіста*. По всій площині *хлібини* наліплено візерунки у вигляді *ялинкових шишечок*. Сонячний зміст тут дуже місткий: жінка в сім'ї – мов СОНЦЕ для землі [264, с. 11]. На Черкащині візерунки на *василі* відтворюють *шнурову маніжку*. За формою хліб овальний. На ньому впоперек *круглі опояски* чергуються з *зубчастими*. Створюється враження *вишивки хрестиком*. Убираючи елементи оберегів через ці партиноми, холонім *василь* неначе посилює власну функцію ОБЕРЕГА худоби, поля, майбутнього врожаю.

Дещо інші склад і семантику мають партиноми й партитиви у складі *василя* в інших місцевостях України. Наприклад, у с. Уяринцях Тиврівського району Вінницької обл. «для виготовлення *василя* спочатку сплітають *три косички*, які кладуть поряд і оперізують *пояском*, це основа виробу. За виглядом вона схожа на зорану ниву. Поверх основи кладуть *хрест*, який роблять із *двох смужок тіста*, кінці яких розрізані й закручені в різні боки у вигляді *баранячих ріжок*. За словами місцевих жителів, цей знак символізує БОЖИЙ ДАР. В українській символіці *баранячі ріжки* – символ СОНЦЯ. *Хрест* на *василі* – це СОНЦЕ, що зігріває засіяну ниву, пробуджує рослини до життя, тепло, і його називають БОЖИМ ДАРОМ. У центрі *хреста* кладуть *шишку*, схожу до *весільного короваю*, лише меншу за розміром. А.Й. Мудла називає цей знак *оленячі роги*. За народними віруваннями, саме олень щоранку виносить сонце на небо на своїх рогах. Між *завитками хреста* розміщують *4 пташечки*, а ближче до *оленячих рогів* – *4 вужики* (їх ще називають *кривульками*) [265, с. 20].

Темпоратив *Великдень* пов'язаний з глютонімами-артефактами *калачі* та *бабки* з викладеними із тіста оздобами. Своєю формою, зображеннями вони відтворюють ідею РОЗВИТКУ ПРИРОДИ від весняної сили сонця. *Бабки* печуть високими на ознаку того, що все в ріст іде, а *шишка-розета* зверху є образом життєдайного СОНЦЯ. *Бабки* із Тального, Легедзиноного мають такий візерунок: від *пишної шишки* на чотири сторони відходять *листки-закрутки*. На багатьох *бабках* є зображення *шишки-сонця*, виліпленої в обертальному русі. На витворах зі Стебного (Звенигородщина) через верх прокладено *прямий хрест*, а в центрі – *пишну квітку-шишку*. Між проміжками *хреста* – *шишечки* або *пташечки*. Отже, ідея ВІДРОДЖЕННЯ ЖИТТЯ навесні передана тут сповна [264, с. 11-12].

Хліб / крихти. Важливою меронімічною номінацією в етнодискурсивному утворенні, пов'язаному з хлібом, є партонім *крихти* – залишки хліба та іншої їжі (особливо ритуальної, освяченої), які мають сакральні й магичні властивостями. *Крихти*, будучи частиною цілого, зберігають його символіку. За ознакою множинності вони вподібнюються насінню, *зерну* й наділяються семантикою ПЛІДНОСТІ. *Крихти* сприймаються як «остання» субстанція *хліба*, що виростає

із землі. Низка спеціальних дій із *крихтами* покликана позитивно впливати на врожай і ПЛІДНІСТЬ худоби, домашньої птиці тощо. Хліб уважається Божим даром, тому *крихти*, що впали зі столу, старанно збирали, кидали у вогонь або ж давали домашній птиці, худобі. «Годуючи бджіл, пасічник висипав у мед *потерту на порошок* благовіщенську проскуру – «щоб бджоли роїлися» [268, т. 1, с. 197]. Також «*залишки* з великоднього столу вважалися добрим стимулятором росту городніх рослин» [269, с. 111].

Концептуальний спектр партинома *відпала крихта*, вбираючи локальні етнічні особливості, вербалізується в низці лексем, як-от: СМЕРТЬ, ЇЖА ДЛЯ ДУШ ПОМЕРЛИХ, ЗАХИСТ, ОБЕРІГ. Наприклад, «українці Закарпаття вважають, що паска, яка розкрошилася в печі, віщує смерть господаря або господині. *Крихти* хліба, як і залишки страв, служать їжею для душ померлих, особливо в дні календарних свят і поминок. За народною прикметою, якщо *крихта* впала з рота – до смерті. Заборонялося губити *крихти* або *шматки хліба* поблизу покійника, що лежить у хаті, бо хліб і зерно «помруть». На Поліссі поминальні страви (канун, коливо, кутя), що призначаються душам, готують із *хліба, накришеного* в солодку воду. За повір'ям, щоб убезпечитися від демона, слід висипати на нього *крихти хліба*. Від злих духів *крихти* залишали під порогом» [266, т. 2, с. 686].

З метою ЗАДОБРЮВАННЯ або ЗНЕШКОДЖЕННЯ *крихтами хліба* приносили жертву стихіям, відбувалася ритуальне годування демонів та інших шкідливих «суб'єктів» (мишей, кротів, ворон та ін.). Рибалки в давнину приносили водянику пожертви у вигляді жменьки тютюну, *хлібних крихт*, іноді виливали у воду трохи вина або горілки. «*Товчену на порошок* благовіщенську проскуру змішували з землею і сіяли по чотирьох кутах ниви – «щоб дощова хмара ниви не минала» [268, т. 1, с. 197]. «У с. Уяринці Тиврівського р-ну на зажинки брали з собою в поле *печиво* у вигляді *серпа* і *юрка*. Його клали на скатерку перед початком жнив і з'їдали після колядування на першому снопові. Шматочки обрядового печива й *крихти* кидають на ниву через голову. Так, мабуть, частують духів поля, задобрюють предків» [273, с. 68].

Концепт ЛІКУВАННЯ реалізовувався в описах ритуальних дій, де фігурував партином *крихти*. Наприклад, у народній медицині нерідко використовували *крихти* «із торби жебрака», а також від трапези у Святвечір та Різдво [266, т. 2, с. 685-687]. Також уважалося, що в Чистий четвер на Страсному тижні «Господь благословляв той хліб, що подавали до обіду, тому *крихти* зберігали як цілющі, здатні виліковувати від хвороб» [270, с. 583]. «Коли їси хліб і падає *крихта* з рота, то треба зловити її й поводити по бородавці, а тоді кинути собаці» [271, с. 207]. У народній ветеринарії часто використовують *шматки* й *крихти паски*, які по Великодні «зберігають разом з *дрібками свяченої солі* та з *артусом* (або *дарником*) як цілющий засіб, особливо для корів, які щойно отелились» [272, с. 43].

Етнограф П.В. Іванов, описуючи споживання хліба з молоком селянами Куп'янського уїзду Харківської губернії, відбиває містичний зв'язок між об'єктами «хліб – корова» та процесами «розкришування – доїння», підкреслюючи важливість не тільки хліба, але й молока як Божого дару в українській концептуальній картині світу: «Кришать у миску хліба, наливають свіжого або парного молока і їдять. Хліб обов'язково потрібно кришити, і до того ж від *цілої хлібини*, а не від *шматка*, інакше під час доїння в корови будуть «репатися» дійки. Якщо їдять саме молоко без хліба, то, наливаючи його в чашку, необхідно покласти туди хоча б *крихту* хліба, бо «корова буде порожня» – не буде молока [288, с. 24].

Партином *крихти* виявляє лінгвокультурну семантику також через концепт ЧАРІВНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ: «Здавна вважають, що коли миша з'їсть щось святе, наприклад *крихти* з паски, вона перетворюється на кажана (пор. *кажан – летюча миша*)» [270, с. 583]. Також українці «вірили, що з *крихт паски* може виросте чарівне зілля марунка» [269, с. 103].

Хліб / борошно. Партонімічним складником усіх рецептурних текстів, у яких подається технологія випікання хлібобулочних виробів, є лексема *борошно* (синоніми – *мука́*, *мли́во* (рідше), *ме́ливо* (діал.), яка має самотійне символічне

навантаження, що посилює загальну символіку холонімічних номінацій у всіх слов'янських культурах, зокрема й українській.

Борошно – символ БАГАТСТВА й РОДЮЧОСТІ; ДАРУНКУ і ЖЕРТВИ – належить одночасно до сфери природи (виробляється з зерна) і до сфери культури (обробляється тривалий час, перетворюючись на хліб). Спільнослов'янське слово *мука* (тока) пов'язане з дієсловом зі значенням «м'яти», «дробити», «розм'якшувати». У давнину всі етапи виробництва й використання борошна в селянському середовищі супроводжувалися магічними діями продукувального або захисного характеру. Наприклад, для забезпечення БЛАГОПОЛУЧЧЯ нової родини відбувалося колективне збирання борошна на *весільний корвай*: *борошно* приносили всі члени роду, мололи в оселі нареченої ручним млином. Готування й просіювання борошна (брали найкраще, тобто пшеничне) для *весільного хліба* – розгорнутий обрядовий комплекс, зміст якого пояснювався «як створення нового сімейного вогнища». *Борошно* просіювали через одне, три, сім, дев'ять сит у стільки ж ночов, які складали хрест-навхрест, а сита – одне на одне. Готували *борошно* й пекли *хліби для весілля* в Україні корвайниці (особливий весільний чин). У народній свідомості культурна метафора «хліб – людина» виявляється через сприйняття замішування, підйому тіста й печення хліба як про ЗАЧАТТЯ й НАРОДЖЕННЯ дитини [266, т. 3, с. 330-335].

Партином *борошно* поряд із холонімами *зерно* та *хліб* нерідко відігравало роль ДАРУНКА й ЖЕРТВИ, утілюючи ідею БАГАТСТВА, ЖИТТЄВОЇ СИЛИ, в обхідних обрядах календарного й сімейного циклів, під час посух, епідемій та в етикетно-побутових ситуаціях. Його приносили разом з іншими продуктами на хрестинний обід. Також хліб, *борошно*, крупи, м'ясо, залишки святкових страв уважалися ПОЖЕРТВАМИ вітрам [273, с. 78].

Хліб / шматок (окраєць (краюха, скибка, цілушка) / м'якуш. У фольклорних текстах ця меронімічна опозиція постає як загальновідома. Наприклад, у дитячих загадках неповний Місяць уподібнюють *частині хліба*: «У нас на дворі *краюха* висить» (Місяць). «Розстелю рогіжку, насиплю горішків,

покладу *окраєць хліба* (Місяць і зорі)» [274, с. 1109]. Аксіологічного навантаження набуває семантика партоніма *шматок хліба* у складі фразеологізмів: «відривати [шматок] [хліба] від рота. 1. *перев. зі сл. свого.* Відмовляти собі у найнеобхіднішому заради кого-, чого-небудь; ділитися останнім (*заст. посліднім*) [шматком хліба] з ким і без додатка. Виявляти співчуття, доброту, людяність у ставленні до когось; ласий (лакомий) шматок (кусок). Що-небудь найкраще, принадне, спокусливе, вигідне і т. ін.; мати шматок (кусень, кусок і т. ін.) хліба. 1. Добувати засоби до існування, заробляти на прожиття; недосипати (недосипляти) / недоспати [ночій], [і (та)] недоїдати / недоїсти [хліба (шматка хліба)]. Довго і тяжко працювати, відмовляючи собі в найнеобхіднішому; шматок хліба стає поперек гóрла кому і без додатка. У кого-небудь з певних причин зникає бажання їсти» [275].

З партиномом *шматок хліба* пов'язано походження деяких «нехлібних» глутонічних номінацій. «Про виникнення грибів у одній із легенд, записаній на Прикарпатті, говориться, що св. Петро, мандруючи з Ісусом Христом, якось дуже захотів їсти. Але коли він крадькома відкусив *шматок хліба*, Спаситель щось його запитав. Щоб відповісти, Петро мусив виплюнути *хліб*, і з того взяли гриби. В іншому варіанті св. Петро нишком ламав *хліб* із торбинки, розтрясаючи по землі *крихти*, з яких вирости гриби» [273, с. 117].

Часом партиномна номінація набуває етнокультурної семантики більш високого рівня концептуального узагальнення – ДОЛЯ / НЕДОЛЯ: «Паляниця – пшенична хлібина, символ щастя й добробуту господи, гостинності, прихильності; ритуальний та обереговий знак. Люди вірили, що Бог наділяє людину хлібом разом із ДОЛЕЮ. Ці уявлення й визначали правила поведінки під час куштування *паляниці*. Не дозволялося, щоб одна людина доїдала *шматок* після іншої – забереш ЩАСТЯ й СИЛУ. Якщо залишив *шматок*, то всю ніч снитимуться старці, будеш худнути» [276, с. 90-91]. «Цілушку з непочатої *хлібини* їла молодь, аби здобути увагу представників протилежної статі» [269, с. 96]. За народною етимологією, *цілушку* слід було їсти, щоб тебе *цілували*. «На столі завжди має лежати *цілий буханець*, особливо вночі. За необхідності на ніч

можна почати *цілий хліб*, але в такому випадку залишити *скибку*, яка би принаймні мала вигляд цілісності» [266, т. 5, с. 366-367]. Кожен *шматочок хліба* з'їдали повністю, не залишаючи *куснів*, щоб силу не залишити [265].

Партитив *4 цілушки* був складником культурного сценарію Щедрого вечора: «Перед трапезою господар хрестив ножем підшву *василя*, відрізав від нього *4 цілушки* з 4 сторін, потім таку ж процедуру проробляв з *маланкою*. Першою, хто мав скуштувати *василя* і *маланку*, була корова, а в давнину й віл. Тварин пригощали *цілушкою василя* та *цілушкою маланки* і лише потім частували цими паляницями людей – членів родини й гостей. Решту *цілушок* зберігали до весни. *Цілушку василя* кришили в пійло корові після отелення, а самого *василя* давали воліві, коли вперше виїжджали в поле сіяти. Ще *2 цілушки* зберігали в посівному зерні й закопували на ниві в перший день сівби» [265, с. 17].

Концепт ЗГОДА вербалізувався в процесиві *сватання*, складником якого був партином *шматок хліба*: «У деяких бойківських селах, зокрема на теренах Дрогобицького району, де разом зі старостами дівчину ходив висватувати й сам хлопець, при позитивному рішенні майбутні наречені обов'язково мали скуштувати по *шматочку* принесеного хліба» [277, с. 101].

Актуалізація концепту БЛАГОСЛОВЕННЯ, частиною якого були *шматочок / кусочок хліба* відбувалася у весільному сценарії бойків: «У с. Підбужі Дрогобицького р-ну перед благословенням молодих пригощали маленьким *шматочком хліба* з цукром. Місцева жителька розповідала: «Давали молодим по *кусочку хліба* й цукру, щоб вони з'їли. А вся родина (тато, мама, цьоця, хресні), – усі сідали на лаву, брали в руки хліб. Підходила молода, а всі по черзі брали той хліб, тако на голову її ставили й казали: «Благословлю я вас, най вас Бог благословит». І так тим хлібом хрестили над головою. Так всі по черзі – мама, тато, цьоця і хто там був. Ну і ще давали по *кусочку хліба* з цукром в такі вузлики. Молода десь за пазуху брала, а молодий у кишеню. То з тим до церкви йшли, аби їм солодко все було і все з *хлібом*» [278, с. 23] .

У весільній обрядовості Західного Поділля фігурує холонім *калач* для *молодого* – *перевідник*, сакральне навантаження у споживанні якого відіграє

партином *шматок*. «Його випікають у будинку молодого в той самий день, що й коровай. Цей *калач* має форму сигми або схожий на вісімку. Цей знак пов'язаний з культом Змія (вужа) й символізує чоловічу плідну силу. Перед тим, як молодий вийде з хати просити на весілля молоду та її сім'ю, одна з коровайниць над головою жениха (а часом і об його голову) розламає *перевідник* на окремі *частинки* і дає молодому з'їсти *шматочок*, *решту калача* ділять між собою батьки молодого, коровайниці та старости. Назва *перевідник*, напевне, знаменує перехід молодого з парубочого стану до стану одруженого чоловіка. Цей ритуал символізує наділення молодого ПЛОДЮЧОЮ ЧОЛОВІЧОЮ СИЛОЮ, ПЕРЕВЕДЕННЯ його в інший соціальний статус – господаря, глави власної родини» [273, с. 52], у контексті нерозривного зв'язку зі своєю родиною.

Партином *шматок* виконував роль ОБЕРЕГА по відношенню до тварин та природних явищ: «Щоб не напав шалений собака, потрібно дати йому трохи тіста або *шматок першої свіжоспеченої хлібини*» [266, т. 1, с. 176]. «Щоб не боятися грому, радили їсти запліснявілий хліб або хліб, який гризли миші, їсти *крихти хліба* з ножа; ламали над головою дитини дві спечені разом *буханки*, давали цілувати хлібну лопату» [273, с. 119].

Концепт ЖЕРТВА реалізовувався в етнолінгвістичному дискурсі, коли йшлося про духів – переважно невидимі надприродні явища, які іноді уособлювали домовик, водяник, русалки, мавки та ін. Вони можуть творити як ДОБРО, так і ЗЛО, а тому різним духам наші пращури приносили жертви, щоб задобрити їх і відвернути від себе небажаний вплив. З-посеред багатьох реалій, спрямованих на ЗАДОБРЮВАННЯ, не останню роль відігравали партонімічні номінації, пов'язані з хлібом. Наприклад, на Третій Спас наші предки вшановували лісовика. «У цей день (16/29 серпня) йому клали на галявині *скибку хліба* з сіллю, пиріг або іншу жертву, щоб він не робив зла та не «водив» людей» [273, с. 27]. «*Окрасць цілої хлібини* подекуди клали в запічок для домовика» [269, с. 105]. «У русалчин тиждень на межах полів господарі клали, бувало, по *шматку хліба* для русалок, щоб не залоскотали до смерті дівчат і хлопців, якщо ті потраплять до них» [279, с. 344]. «Дожинаючи ниву, жінці залишали трохи

недожатих стебел з колосками «Спасові на бороду». Подекуди, як от на Чернігівщині, коло «бороди» клали *окраєць хліба*, дрібку соли, баньку з водою і співали: Оце тобі, «борода», / Хліб, сіль і вода!...» [268, т. 2, с. 140].

Партиноми *окраєць, шматочок хліба* через зв'язок з цілим (хлібиною) вербалізували концепт ДОСТАТОК. На Різдво «з освяченим хлібом ще досвіту господар обходить своє господарство: заходить до худоби – коней, корів, овець, потім у клуню та до бджіл. «Свячиво» кладе худобі на спину і промовляє: «Який цей дар красний, щоб дав тобі Бог такі телята (лошата, ягнята...) красні». Не промовляє так він тільки до свиней та пса. Поздоровивши отак худобу, господар дає *шматочки свяченого хліба*, умочивши його в сіль, кожній тварині, щоб усі були такі веселі, як ця Божа днина» [280, с. 170]. «На Русалчин Великдень уранці, як тільки зійде сонце, дівчата йдуть у поле «на жита» й беруть із собою *хліб із житнього борошна*, окремо для цієї okazji спечений; місять той хліб на свяченій воді. У полі дівчата ламають хліб на кілька *шматків*, діляться ним порівну, а потім кожна йде на ниву свого батька, де росте жито, і там на межі кладе той *хліб* для мавок, – «щоб жито родило» [268, т. 2, с. 103].

Як уже зазначалося, до свята Нового року (Василя) в українських оселях випікалося два хліби – *маланка і василь*. «Від *василя* відрізали *окраєць* і потроху годували ним худобу. Засушений *шматок василя* зберігали до того дня, коли вперше виходили в поле сіяти» [273, с. 599].

Мрія про стабільний ДОСТАТОК постає в українських переказах про міфічну *хлібину* (або її *окраєць*), що не закінчується: «Уночі перед Юрієм зганяє лісун усіх вовків на означене місце й там годує їх привезеними на возі *окрайцями хліба*. Коли одному бідакові, що випадком був у ту пору в лісі, він дав такий *окраєць*, то той розбагатів з нього, бо кілька його не їли, він усе приростав і ставав таким, як був» [281, с. 605].

Концепт НЕВДАЧА вербалізувався через партонім *облизень*. «Вираз *з'їсти облизня* стосувався спочатку лише собаки, якій показували *ласий шматок*, та не давали, а він облизувався; пізніше це було перенесено на людину на означення «нічого не одержати» [270, с. 163]. Цей партонім фігурує також у

фразеологізмах: *спійма́ти* (*вхопи́ти, схопи́ти і т. ін.*) / *лови́ти* (*хапа́ти*) *облизня* зі значеннями: 1) лишитися без того, на що розраховував, сподівався; не отримати нічого; зазнати невдачі в чомусь; 2) одержати відмову при сватанні, залицянні; а також *діста́ти* (*одержати*) / *діставáти* (*одержувати*) *облизня*: зазнати невдачі у тому, на що розраховував, сподівався, чого домагався; *ї́сти облизні*: заздрісно дивитися на що-небудь принаadne, але недоступне [275].

Партином *окраєць* має семантику магічного впливу на деякі рослини лікувального характеру. Наприклад, «змієвону (стародуб альпійський) особливо цінували горяни. Про її чудодійну силу ходили легенди. Уважали, що рослина ця, тонкий, змієподібний корінь якої втікає, коли, копаючи, не покласти біля неї *окраєць хліба*, здатна вилікувати сорок недуг, у тому числі тяжкі нервові» [271, с. 119].

Відомо, що важливу роль у набутті дитиною імунітету відіграє материнське молоко. Турбота про його достатність увійшла до складу деяких ритуальних дій українців, у яких фігурують партиноми *окраєць* та *цілушка*. Наприклад, на хрестини «кум приносив *хлібину*, яку в нього відбирали ще в сінях, від неї відрізали *цілушку* й клали кумі за пазуху. Та з нею йшла до церкви хрестити дитину, а повернувшись, віддавала матері новонародженого. Коли та з'їдала подану кумою *цілушку*, у неї мало би стати достатньо молока для вигодовування дитини» [269, с. 96]. *Окраєць* був складником щотижневих ритуальних дій біля криниці. Після замовляння до води (одного з найдавніших сакральних текстів): «Добрий вечір, кринице, красная дівице, водо-дочко Уляно, земле-мати Тет яно, камне-брате Петро. Поздоровляю вас із понеділком, приймайте *хліб-сіль*, дайте нам водиці на добро», – у криницю опускали *окраєць хліба*, який тримали там від заходу до сходу сонця. Вірили, що він набуває лікувальних властивостей: коли такий *хлібець* дати з'їсти породіллі, то прибуде багато молока» [273, с. 184-185].

Концепт ЛІКУВАННЯ реалізується через семантику партоніма *м'якуш*: «На Київщині та Полтавщині свіжі рани заліплювали *хлібним м'якушем*, ним викачували опухлі залози при золотусі. *Гарячий хліб* притискали до лишайів,

бородавок, клали в дупло хворого зуба» [271, с. 181]. Від пристріту – шкоди, завданої людині злим оком, наговором – ворожбит чи ворожка могли «відшептати» чи «віділляти», широко застосовуючи метод «викачування»: яйцем, хлібним м'якушем тощо [271, с. 275].

Серед фольклорних текстів, записаних у ХІХ ст. у Катеринославській та Харківській губерніях, була зафіксована паремія містичного характеру: «Як будеш *цвілі недоїдки* їсти, то будеш добре плавати» [282, с. 156]. Вочевидь, вербалізуючи концепт ЗДІБНІСТЬ, ця паремія пов'язана з холонімом *хліб*, оскільки у виняткових випадках з їжі в селянському господарстві міг поцвісти саме хліб, хоча іноді з лікувальною метою його залишали для «цвітіння» навмисне.

Партином *скибка* міг бути пов'язаним також із концептом СМЕРТЬ: «Зі *шматком хліба* вирушали на пошуки потопельника. Для цього на Волині на поверхню водойми пускали *скибку хліба*. Вірили, що на місці, де хтось утопився, *хліб* буде крутитися навколо осі на одному місці» [269, с. 105].

Партонім *шматочки* актуалізується в текстах поховальної обрядності у зв'язку з функціонуванням холоніма *прохідні калачики*. На Вінничині «у селах Ямпільського району на похорон печуть *прохідні калачі*. Їх ламають на *шматочки* й несуть у мисці або на рушникові під час похоронної процесії, роздають чужим людям по дорозі до цвинтаря як ВІДКУП ЗА ДУШУ покійного. Отримавши *шматочок калача*, людина повинна побажати ЦАРСТВА НЕБЕСНОГО покійному або помолитись за його душу та з'їсти частування» [273, с. 64].

Збіжжя / зерно / зернина. Партином *зерно* номінує «найпоширеніший жертвний матеріал, що має стійку семантику ПЛОДЮЧОСТІ, БАГАТСТВА, пов'язану з оновленням природи. *Зерном* посипали молодих перед вінчанням і після нього. На Новий рік ворожили: майбутній чоловік буде багатий, якщо в коморі чути звук пересипання. Розкидали *зерно* по хаті, стараючись уловити кілька *зернинок*, і за їхньою кількістю передбачали майбутній урожай. Під час обходу дому намагалися закинути у вікно *зерно* пшениці, щоб дізнатися, чи

скоро прийде суджений, або таким чином викликали великий урожай; якщо *зерно*, кинуте в принесену із дев'яти колодязів воду, спливало, можна було чекати нареченого. *Зерно* приносили в жертву духам предків. При будівництві насипали *купки зерна* на чотири кути хати й стежили: якщо протягом трьох ночей ніхто його не зачепить – місце вибрано вдало; сипали *зерно* в ями для стовпів, будуючи хату, – «щоб Бог послав довгий вік» тощо» [284, с. 96]. «Аби не припинилося життя в домі, де хтось щойно помер, хату після винесення мерця обсипають *зерном*» [269, с. 95]. Переважно в таких випадках це було *пшеничне зерно*.

«*Макові зерна* були символом значної кількості чогось, символом ПРОДОВЖЕННЯ РОДУ. <...> Відомо, що на Волині для припинення посухи кидали до криниць чітко визначену кількість *зерен* свяченого маку. <...> *Маком*, освяченим у церкві, обсипали могили заложних мерців, оскільки вірили, що вони не можуть переступати кола зі свяченого *маку*. Коли до хати унадився ходити покійник, її теж, ідучи проти руху сонця, обсипали свяченим *маком* із примовлянням: «Тоді прийдеш, як увесь *мак* позбираєш» [269, с. 200-201].

У фольклорних текстах з концептом ЛІКУВАННЯ пов'язувався партитив *просо*: «Від лихоманки брали 77 *зернин проса* й над тим *просом* замовляли. Потім кидали його у воду й вірили, що хвора людина мала одужати, бо персоніфіковані лихоманки мали піти за водою разом із *зернами проса*. Кількість *зернин* обумовлена тим, що, на думку людей, усіх лихоманок є 77, а знати, котра з них мучить конкретну людину, неможливо, тому замовляли від усіх одразу» [269, с. 214]. Партитив *трошки* входить до складу каламбуру «*Трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса*» [283, с. 312].

Меронімічні номінації *горох* / *горошина* використовувалися в різноманітних обрядах та ритуалах, пов'язаних зі шлюбом і дітонародженням. Вони фігурують у різних фольклорних жанрах: легендах, казках, приповідках, сновидіннях, іграх. Походження *гороху* легенда пояснює так: коли «вигнаний із раю Адам уперше орав землю і плакав, там, де падали його сльози, виріс *горох*. За іншою версією, коли Бог покарав людей за гріхи голодом, Богоматір плакала, і її сльози перетворювалися на *горох*» [284, с. 86]. Відомою є дитяча казка про

Котигорошка, який народився завдяки тому, що жінка, у якої змії полонив шістьох синів і доньку, проковтнула *горошину*, що котилася від криниці. Партиномна номінація *горох* постає антропонімом у складі паремій: *за царя (короля) Гороха (Горошка)*, тобто дуже давно. *За царя Гороха, як було людей троха* (приповідка); *За царя Горошка, як було людей трошки, як сніг горів, а соломою тушили – і свині з походу йшли* (М. Номис); *Се було за короля Горошка, але хліба не було ні трошки* (приказка). Також «Горошок» – рід весняного хороводу магичного характеру (співали: «Вийди, *горошку*, у три стручки, а роди, Боже, у чотири, у чотири»). О. М. Афанасьєв пов'язує «фольклорного царя *Гороха* з міфічним богатирем *Покоти-Горошком*, чи *Перекоти-Горошинкою*, що народився з *горошини*, яку проковтнула цариця. На його думку, символіка цього імені пов'язана з Перуном, передусім із громом та блискавкою, які той посиляє» [270, с. 149-150]. У дитячих загадках партином *горох* постає символом зірок: «Торох-торох! По печі *горох* і окраєць хліба (Небо, зорі, Місяць)» [285, с. 303]. «Уся дорога всипана *горошинками* (Зорі). Уся дорога всипана *горошинками*, і жодної курка не вдзьобає (Зорі)» [274, с. 1109]. Горох бачимо й у тлумаченні сновидінь: «Як перлини вві сні, так і *горох* наяву є символом сліз» [272, с. 54].

У міфологічному мовомисленні українців партитив *три горошини* відігравав суттєву роль для володіння чарівним об'єктом або набуття надзвичайних можливостей. «Хто бажає мати шапку-невидимку, той повинен знайти на Благовіщення вужа, відрубати йому голову, взяти *три горошини* й закопати їх із головою під покутем; до Великодня ці *горошини* мають прорости; вирвавши їх, треба піти до храму, де ходить дідько в золотій шапці й усіх смішить, але його не видно, бо шапка на ньому – невидимка; треба підкрастися та зненацька схопити в нього шапку» [270, с. 649]. За повір'ями, якщо змію вбити, розрізати їй черево і, поклавши туди *три горошини*, зарити в землю, то виросте квітка-провидіння: поклади її в рот – і читатимеш людські думки; «якщо в білої змії відрізати голову й покласти їй у праве око *горошинку*, то виросте чарівний стручок: хто носитиме його при собі, той стане невидимим, а хто з'їсть – почне розуміти мову птахів» [270, с. 129].

Партитиви *З горошини, 10 горошин* сакралізувалися в текстах як оберегової, так шкідливої магії. Наприклад, саджаючи хліб у піч, господаря кидала туди *три горошини* або *стручок*, бо вірила, що це охоронить хліб від будь-якого псування. «Щоб накликати на когось хворобу, потрібно було закопати горщик з *горохом* під дикою грушею на молодика: у людини тоді з'явиться *стільки* чиряків, *скільки горошин* у стручку» [284, с. 140-141]. «Коли *гороховий стручок* з десятима *зернинами* покласти на воза, котрим наречені мають їхати до вінця, то коні не рушать з місця; за повір'ям, людина, яка з'їла *горох* натщесерце, набуває здатності зурочувати» [270, с. 149]. Також на Новий рік оселю «засівати ні гречкою, ні *горохом* не годиться – у першому році будуть водитися блохи, а в другому – чиряки» [270, с. 401].

Про те, що лексема *гречка* номінувала досить відомий і популярний в українців продукт, свідчить сполучення похідного ад'єктива *гречаний* з партитивом *7 мішків, 4 копи, 7 міхів*, входячи до складу каламбуру «Балакала, говорила, – сім мішків *гречаного* Гаврила» [283, с. 313] та жартівливих фразеологізмів: *сім мішків гречаної вівни [і (та) всі неповні]*, *сім мішків гречаної вівни та чотіри копії гречки*; *сім мішків гречаного Гаврила*; *сім міхів горіхів, гречаної вівни та всі неповні*, – у значенні «наговоріти, наплести багато зайвого, безглуздового» [275].

Сіль / пуд / грудочка / дрібка (дрібок) / трішки (трішечки). Меронімія реалізовується також через співвідношення між глутонічними номінаціями *сіль / пуд / грудочка / дрібка (дрібок) / трішки (трішечки)*. Лексеми *сіль* та *хліб*, маючи власну цінність та символіку, маніфестують концепт ЄДНІСТЬ у складі композиту *хліб-сіль*, перебуваючи в центрі багатьох обрядів. Наприклад, 24 грудня, у День Євгенії, який називається «Багатою кутею», «на горщик з кутею кладуть паляницю або книш, зверху – *дрібок солі*» [272, с. 37].

Сто-двісті років тому в небагатих сім'ях *сіль* була великою розкішшю, бо коштувала дорого, її берегли та використовували дуже економно. У часи, коли виникла приказка «з'їсти *пуд солі*», вона означала прожити з людиною довгий час, за який можна було довідатися про всі її чесноти й вади. *Сіль* пов'язана з

концептами ВИПРОБУВАННЯ, ПОВАГА, ОБЕРІГ, СВАРКА. Вона «символізує життєві випробування («Немає долі без *солі*»), випробування на вірність і дружбу («Бочку *солі* з'їси, заким чоловіка пізнаєш»); часто вживається в обрядах, бо «*сіль* – свята річ» (завжди поряд з хлібом); благословляють *хлібом-сіллю* засватаних, а потім пошлюблених, нову синову хату; кладуть *хліб-сіль* на стіл у Святвечір; зустрічають *хлібом-сіллю* на знак великої пошани; у побуті дякують за *хліб*, за *сіль*; *хліб* та *дрібнок солі* – часто основна їжа хлібороба, тому уособлюють їжу взагалі, звідси вітаються, кажучи: «*Хліб* та *сіль*!»; цураючись дому, близьких, відмовляються тим самим від *хліба* й *солі*, і, навпаки, зближуючись з ким-небудь, розділяють з ним *хліб* і *сіль*; *хліб-сіль* завжди були продуктами нелегкої праці, тому й кажуть: «Знаю, почім *хліб* і *сіль*»; *сіль* поважали ще й тому, що вона нібито охороняє од чарів; новонародженому кладуть у постіль *сіль* «від уроків»; охоронною є формула: «*Сіль* тобі в очі на чотири ночі!»; великодня посвячена *сіль* допомагає не хворіти худобі, тому таку *сіль* підмішують до корму; існує повір'я, і не лише в нашому народі: «*Сіль* розсипати – сваритися з кимось (плакати через якусь невдачу)»; ознакою давнього жертвоприношення є звичай: «Щоб вогонь довше тримався, сиплять у нього *сіль*»; гостра на смак, вона означає гостроту дотепу, що може бути й «пересоленим»; еліту народу (апостолів) Христос назвав *сіллю землі*. *Без солі без хліба худая бесіда* (приповідка); *Без солі не смачно, без хліба не ситно* (приказка); *Мені тепер не до солі, коли грають на басолі* (слова чумака напідпитку, якому сказали, що надворі дощ і його *сіль* може намокнути)» [270, с. 541].

У багатьох пареміях партином *сіль* поставала і як номінація традиційної приправи, і як ідентифікатор ДОСТАТКУ: *Без солі – не солоно, без круп – не густо. Сіль на хліб, а не хліб на сіль. Заробив на сіль до оселедця. На білий хліб – масло, на чорний – сіль. Хліб та сіль їмо, зате свої. Як сіль в очі впав* [274, с. 1998]. Про її нерозривний зв'язок з водою свідчать загадки: *У воді росте, у воді кохається, у воду впаде – води злякається (Сіль). На воді родилося, по світах розходилося, як побачить свою матір, то помре (Сіль).*

Партитиви *грудка, трохи, трішки солі*, як і партитив *шматок хліба* (що зав'язували дітям у поділ сорочки, дорослим у хустку, яку носили на шиї, прив'язували до пояса тощо), набували статусу конгломеративів, пов'язаних з концептами ОБЕРІГ, БАГАТСТВО, ПОЖЕРТВА, семантика яких вербалізувалася в текстах: «Якщо в хаті було ще не хрещене немовля, на вікно обов'язково клали *трішки солі*. За повір'ям, якщо хворому дати хоча б *трохи хліба з сіллю*, він не помре» [273, с. 476]. «Свячену *сіль* застосовували як АПОТРОПЕЙ від злих сил: нею обсіпали будівлю, клали до колиски немовляті, насипали у взуття під устілки. <...> Зафіксовано також ОФІРУВАННЯ *солі* водянникові для того, щоб добре ловилася риба. З цією метою йому перед початком риболовлі кидали у водойму *грудку кам'яної солі*» [269, с. 143]. Партитиви *дрібка, трохи солі* вербалізували також концепт ЗАДОБРЮВАННЯ, оскільки номінували реалії, що входили «до числа обов'язкових предметів, заздалегідь приготовлених з магичною метою для посіву та збирання врожаю: коли садили городину, у першу ямку клали *дрібку солі*, щоб був добрий урожай; по закінченні жнив біля Спасової бороди теж разом з іншими наїдками залишали *трохи солі*» [272, с. 128-129]. Також під час весілля, коли молода сидить у хаті на посаді, схилившись над столом, «свашки покривають її наміткою і кладуть на голову *хліб та дрібку соли*» [268, т. 2, с. 210].

Холонім *сіль* широко застосовувалася в скотарській магії: «щоб вівці не розбрідалися в горах, пастух після першого, ритуального заміру молока кидає *сіль* по колу і стріляє з рушничі (карпат.)» [266, т. 5, с. 117], а також у будівельній: *сіль* додавали до розчину, коли мурували піч, бо «яка *сіль* солонна, така буде й піч тепла».

У контексті ворожінь партином *трішечки солі* набував особливої ваги: «Пізно ввечері дівчина з'їдала *трішечки солі*, щоб викликати спрагу, і, лягаючи спати, замовляла: «Хто мій суджений, хто мій ряджений, той мене напоїть!» Тоді суджений приходив уві сні й приносив їй пити [273, с. 476].

На оберегову функцію «від русалок» партинома *дріб (дрібущка) солі* вказує М. Максимович, описуючи одну з дівочих ігор, у назві якої фігурує партонім

«*дріб*» («*дрібушка*»): «Над усяке зілля русалки люблять *петрушку*, за цією деталлю я вважаю, що відома гра в «*дрібушки*» представляє русалок, які взагалі дуже люблять танцювати й крутитися. Гра в *дрібушки* чи в *дроба* полягає в тому, що дві дівчини, ставши лицем одна до одної, ловляться простягнутими вперед руками й, близько поставивши ноги, швидко обертаються, співучо промовляючи: *Дріб, дріб, соли дріб*; / На камені бочка. / Петрова дочка / – Не робітничка. / Вигнала бичка / За ворітчка».... [272, с. 74].

Мед / ложка / краплина. Чимало повір'їв та прикмет в етнолінгвістичному сегменті глютонічного дискурсу пов'язано з холонімом *мед*. Ця «улюблена їжа, особливо дітей («Годі, з *медом* і язык з'їси»); здавна вживається з лікувальною метою та фігурував у різних обрядодіях на весіллі, на Різдво, Маковія, при першому купанні дитини, похоронах тощо; символізує в порівняльних та протиставних конструкціях концепти ПІДСТУПНІСТЬ, ОБЛЕСЛИВІСТЬ: «Він укусить і *меду* дасть», «На губах *мід*, а в серці *лід*»; СПОКУСЛИВІСТЬ, ПОЖИВУ: «Аби *мед*, а мухи налізуть (знайдуться, будуть)» [270, с. 359].

В одній з українських легенд походження холоніма *мед* пов'язується з партиномами *шматок хліба* та *краплина крові*: «Колись святий Павло поранив шматком кинутого сухого хліба руку Ісуса, і *краплина крові* впала на хліб. «Із цього хліба і крові моєї, – сказав Ісус, – буде найсолодша їжа для людини» [273, с. 295]. «Мед – продукт, що має широке ритуальне застосування, символ безсмертя, родючості, здоров'я, достатку, краси, щастя, «солодкості» життя; його називають їжею богів та еліксиром життя. Використовується в поховальній, весільній, родинній, календарній обрядності та народній медицині» [266, т. 3, с. 207]. Априорі для цього використовувалася *невелика кількість меду*. Досить часто борошняну випічку намазували *медом* або вмочали її в нього: «Коляд-коляд-колядниця, добра з *медом* паляниця». *Ложкою* (як одиницею виміру) позначалася надмірна для споживання кількість продукту, про що свідчить паремія: «Як мед, так і *ложкою*», «Тобі як мед, то зараз *ложка*», які згодом набули метафоричного значення. Концепти ІРОНІЯ, НЕВДАЧА вербалізуються у фразеологізмі *вхопіти (захопіти) шілом (рідше на шіло)*

меду, у якому «інструментатив» *шило*, що не належить до категорії глутонімів, імпліцитно актуалізує партином *краплина меду*.

У приказці «*Ложка дьогтю зіпсує бочку меду*» та у фразеологізмі «*Ложка дьогтю в бочці меду*» партином *ложка дьогтю* у складі холоніма *бочка меду* вказує на «те невелике (дрібницю), що псує якусь справу, вигляд чого-небудь та ін.» [275].

Партином *крапля (краплина) меду* відігравав роль символічного коду в багатьох українських звичаях. Наприклад, у першу шлюбну ніч з-посеред різних предметів для взаємної ЛЮБОВІ (розмарину, трави любчик тощо) фігурувала номінація *крапля меду*. «Новонароджену дівчинку вперше купали з додаванням у воду трав'яних відварів і *краплинки меду*» [266, т. 3, с. 209]. У поховальній обрядності *мед* їдять як самостійну страву, із ним готують кутю, коливо, канун, ситу, мажуть *медом* млинці, ритуальні хліби й коржі, додають *мед* у пиво та брагу » [266, т. 3, с. 208].

Холонім *мед* фігурує також у текстах-описах обрядодій, пов'язаних зі скотарською магією: «На Святу вечерю господар брав до стайні черпак з *медом* і малював пальцем хрестик межи очима кожній тварині» [279, с. 40].

Яйце / білок / жовток / шматочок / шкаралупа / лушпиння / порошок.

Ще задовго до християнства яйце у слов'ян було символом ВОСКРЕСІННЯ, ВІДРОДЖЕННЯ ЖИТТЯ, символом СОНЦЯ, синонімом ДЖЕРЕЛА ЖИТТЯ у Всесвіті; християнська символіка яйця за старовинними джерелами така: *шкаралупа* – небо, *плівка* – хмари, *білок* – води, *жовток* – земля, вогкість усередині яйця – світовий гріх; побутує як ритуальне на Великдень, уживається при гаданнях і замовляннях; ним викачують хворобу, пристріт чи вроки [270, с. 663]. Холонім *яйце* постає в загадці так: «Упала боденька з високого поденька, нема такого бондаря, щоби єї поправив».

Партонім *білок* холоніма *яйце* фігурує у текстах народних гадань: «у склянку з теплою водою випускали *ясний білок*. Фігура у вигляді храму для дівчини означала ВЕСІЛЛЯ, для старої жінки – СМЕРТЬ; корабель з вітрилами – одруженій жінці швидке ПОВЕРНЕННЯ чоловіка; дівчині – ЗАМІЖЖЯ В

ЧУЖОМУ КРАЇ, хлопцеві – ДАЛЕКІ МАНДРИ. Якщо *білок* раптом опускався на дно склянки, це віщувало СМЕРТЬ, ПОЖЕЖУ, САМОТНІСТЬ тощо» [273, с. 613]. Під час ворожіння на судженого «через перстень лили воду, розплавлене олово або *білок яйця*, роблячи передбачення на основі отриманих фігур» [273, с. 344].

Семантика партоніма *жовток* реалізується в контексті реалемного глютонічного табування. «В українців досить поширена заборона вагітним їсти що-небудь здвоєне, зросте – овочі, яйця з двома *жовтками* тощо» [273, с. 31].

Партином *шматочки (кусочки) яйця* в контексті великодніх обрядодій унаочнював зв'язок з концептом ЄДНАННЯ РОДУ. «У перший день Великодня дідусь чи батько, обібравши, розрізає на тарілці кілька свячених *яєць* на стільки *кусочків*, скільки в родині душ. Бере *шматочок*, запрошує взяти всіх, примовляючи: «Дай, Боже, ще й на той рік дочекатися світлого празника Воскресіння Дажбожого в щасті і здоров'ї. Дажбог воскрес!» Йому відповідають: «Воістину воскрес!» [280, с. 170].

Магічними властивостями наділявся партонім *яєчна шкаралупа* (використовувалася в різдвяних, масляничних, юріївських, пастуших обрядах). Особливе магічне значення мала *шкаралупа* з пасхальних *яєць*. До них було таке саме побожне ставлення, як і до сакралізованого цілого, частиною якого вони є. «Яйця святять обчищені, бо бояться, щоб свячена *шкаралупа* не впала на землю й не була потоптана ногами» [279, с. 231]. «*Шкаралупу* з писанок чи крашанок в одних місцях викидають на стріху хати, а в інших виносять на текучу воду» [279, с. 224]. «Першу *шкаралупу* зі свяченого яйця кидають у воду – у річку чи в море: вона попливе до рахманів і скаже їм, коли Великдень» [279, с. 235]. «На шлюбне ложе в першу ніч молодим підкладали різні предмети: вінок молодої, поліна (стільки, скільки хочуть дітей), товкач, *шкаралупи яєць*» [286, с. 257-261].

Партонім *шкаралупи* як складник холоніма *решки великодньої їжі* постає конгломеративом до концепту ВШАНУВАННЯ ПРЕДКІВ (під час Проводів «на гробках»). У селах і містах України (кінець XIX і початок XX століття) на Слобідській Україні «голова родини викидав на могилу частину *шкаралуп* з

великодніх крашанок, кістки зі свяченого поросяти та свячену сіль, а потім «обводив» могилу свяченою крейдою й наостанок виливав чарку горілки, примовляючи: «Їжте, пийте, споживайте і нас грішних споминайте!» [268, т. 2, с. 12].

Партонім *шкаралупа з великодніх яєць* поставав конгломеративом концепту УБЕЗПЕЧЕННЯ від ПСУВАННЯ: «щоб гусінь не поїдала капусту, її підкладали в лунку з розсадою; щоб урятуватися від домашніх комах, гризунів та городніх шкідників її розкидали в хатах, клунях і коморах; на Зелені святки настромлювали *шкаралупу* на прутики й устромляли їх у грядки. Такі прутики встромляли також у нори мишей і щурів, щоб їх позбутися» [266, т. 5, с. 20-22]. Рештки всього *свяченого* зберігалися для захисту майбутніх скорт хліба від мишей [272, с. 43]. *Шкаралупи з яєць*, використовуваних для випікання *паски*, уважали чарівними – їх розвішували на гілках плодових дерев, сподіваючись тим самим підвищити ВРОЖАЙНІСТЬ [269, с. 103].

Концепт ЗДОРОВ'Я ХУДОБИ вербалізується в текстах з партонімами *товчене на порошок лушпиння крашанки, дрібні частинки шкаралупи*. Наприклад, «*товчене на порошок лушпиння крашанки* підсипали до кормів курям – «щоб краще неслися». Прийшовши з церкви, одне яйце відкладали окремо. Після того, як розговіються, господар брав те свячене яйце, ішов із ним у стайню до тварин і, проводячи крашанкою по спині кожної тварини так, щоб був хрест, казав: «Христос воскрес!». Потім обчищають у хаті це яйце від *шкаралупи*, кришать її на *дрібні частинки*, змішуючи з висівками і дають їсти худобі – «щоб скотина була здорова». <...> *Шкаралупу* з крашанок ламали на *найдрібніші шматочки*, щоб відьма не могла нею набрати роси, бо тією росою вона може попсувати корів [279, с. 224-225]. Гусенят обкурювали *шкаралупою* від першого гусячого яйця [266, т. 5, с. 20-22].

Лексема *шкаралупа* пов'язана також із концептом ОБЕРІГ ЖИТЛА: «Щоб у хату не вдарив грім і буря не розвалила присадибні будови, *шкаралупу* від великодніх яєць підвішували на горищі, кидали в розпалену піч (черніг.), або

залишали на сволюку (карпат.), <...> сипали навкруг хати, «щоб злий не підходив» (волин.)» [266, т.5, с. 20-21].

«Етносимволізація ознаки добре простежується на кольороназві *білий*, що в народному світосприйманні набула символу чистоти (*біла сорочка, полотно як біль біле*), краси (*біле личко, біле тіло*), моральної чистоти, святості (*по білому співати* – «співати церковні пісні», *Білий тиждень* на означення Страсного), сонячного світла, земного життя (*білий світ*)» [270, с. 671]. За ознакою *білого* кольору *яєчної шкаралупи* (або *яєчного білка*) здійснювався магічний вплив на якісний (*білий*) колір матеріалу для одягу, УБЕЗПЕЧЕННЯ худоби від хвороб та ЯКІСТЬ зерна. «Щоб майбутнє конопляне полотно було *білим*, а головки з сім'ям – великими, разом із насінням закопували *три варених яйця*, через три дні викопували, а натомість встромлювали три гілочки *білої* верби, зв'язані червоною ниткою, *яйця* з'їдали, а *шкаралупу* розкидали по коноплянику» [273, с. 434]. У карпатських вівчарів заборонялося кидати у вогонь *залишки яйця* й *шкаралупу*, «бо в худоби робляться *більма* на очах» [266, т. 5, с. 622]. Під час першого посіву наші предки одягали чисту *білу сорочку*; клали в зерно, освячене на Великдень, *яйце* чи *шкаралупу*, щоб і зерно було таке ж чисте й *біле* [273, с. 472].

У світоглядному мовомисленні українців існував конгломеративний зв'язок між партонімом *яєчна шкаралупа* та ЛІКУВАЛЬНОЮ МАГІЄЮ. «Майже по всій Україні є вірування, що *шкаралупою* свяченої крашанки можна підкурювати хвору людину чи тварину від пропасниці. Кладуть *шкаралупу* свяченого яйця на вогонь і димом підкурюють. Від курячої сліпоти теж підкурюють таким самим способом» [279, с. 225]. Топтати ногами *решилки* пофарбованого яйця або писанки – великий гріх. Хто буде товкти ногами свячене яйце, того Бог покарає хворобою [279, с. 225]. Від глистів палять *шкаралупу* курячого яйця, розтирають *на порошок* і дають пити хворому [289, с. 172].

Через фольклорні наративи з партонімом *шкаралупа* постає концепт ПОПЕРЕДЖЕННЯ як превентивний засіб від впливу нечистої сили: «Якщо відьма вколе кого-небудь *шкаралупою* з писанки, той захворіє і «висхне»

[279, с. 224]. «Якщо сорока нап'ється води зі *шкаралупи яйця*, то на того, хто кинув цю *шкаралупу*, нападе пропасниця» [273, с. 434].

Горіх / шкаралупа. Партонім *шкаралупа* як складник холоніма *горіх* також може реалізовуватися в семантичному полі лікувальної магії. Наприклад, на Полтавщині задля швидкого видужання хворому на пропасницю вішали на шию *шкаралупу грецького горіха* з павуком усередині. Щоб уберегтися від малярії також рекомендували носити на шії павучка в *шкаралупі* горіха. Як «ізсихає укладений у горісі павук, так повинен ізсохнути й болісний демон хвороби» [286, с. 48].

Туша тварини / частини туші. Глютонічні партиноми холоніма *туша* (*кров, серце, м'ясо, сало, жир, кістки, зуби, лій, тельбухи, кишки*) відбивають давнє міфологічне мислення українців.

Наприклад, у давніх текстах зафіксовано, що від безпліддя використовували в їжу частини тварин, які символізують ПЛОДЮЧІСТЬ: підмішували *кров* зайця, чорного півня, з'їдали *серце* їжака, *статеві органи* кабана, зайця, півня [266, т. 1, с. 166-168].

Конгломеративний зв'язок простежується між концептами СМІЛИВІСТЬ і ЛЮБОВ та глютонічними артефактами *серце* і *м'ясо*. «Корисним уважалося з'їсти *серце* вбитого лева чи ведмеда, щоб стати хоробрим і міцним. Через це ж дітям забороняли їсти *м'ясо* зайця, аби вони не стали боягузами» [287, с. 532-548]. «Українці Закарпаття вважають, що якщо дати дівчині й хлопцю по половинці *серця голуба*, вони вічно кохатимуть одне одного» [266, т. 4, с. 224].

У текстах з народної медицини та ветеринарії фігурують партиноми холоніма *свиняча туша*. Зокрема з лікувальною метою бородавки натирали сирим *м'ясом* або *свинячим салом* і закопували його або давали собаці [266, т. 1, с. 234-235]. Традиційно на Різдво та Великдень свиняче *сало* святили. «Свячене *сало* вважається найкращою маззю для волів, коли в них від ярма натруться шії» [269, с. 96]. Освячене на Великдень *сало* «зберігали: як нападуть на худобу або на свиней черви, слід дати їм цього *сала* з хлібом – і черви виведуться» [288, с. 2007: 55].

Партином *сало* холоніма *туша* набував практично сакральної семантики у словосполученні *свячене сало*, конгломеративно пов'язуючись з концептом ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ: «При поганому зборі сметани досвідчені господині радять вимазувати глечики *свяченим салом*». Нові глечики, як і горщики, ще до першого застосування мили, висушували й ще гарячими намазували всередині та ззовні *свяченим салом* – «сметана краще перебирається» [288, с. 9].

В етнографічному контексті «нестандартну» семантику виявляють партиноми *м'ясо, сало, жир, кістка, щелепна кістка, лій*, постаючи меронімами холонімів *лелека, чорна свиня, поросля, короп, гадюка, люта свиня, щука, бичок, вівця*.

У народній медицині *м'ясо* або *жир лелеки* використовували для лікування ревматизму, очей, ковтуна, пили з горілкою, щоб відвести чари [270, с. 646-667]. Від курячої сліпоти «виліковуються так: беруть *печінку чорної свині*, святять її на Великдень, тримають цілий рік і у випадку хвороби їдять» [289, с. 173]. За повір'ям, *кістка* зайця, яким розговлялися на Різдво, має цілющу силу в перший тиждень нового Місяця.

Міцні напої, у яких від новолуння до новолуння мочили *гадюку*, пили хворі на пропасницю. Вірили, що *гадюче м'ясо* зцілює буквально всі недуги. Давній культ змії простежується у віруванні про її роль в оволодінні знахарським мистецтвом. Кажуть: якби зловити білу *гадюку* та зібрати з неї *отруту*, то хто б перший покуштував тієї юшки з *м'ясом*, той знав би усе: як звірі розмовляють, як птахи, трави перешіптуються. Адже саме змії навчили людину пізнавати цілющі властивості рослин, розуміти мову квітів і трав. «Якщо убити білу змію, старшу над усіма зміями, натопити з неї *сала*, а потім вимазати цим *салом* очі, то людина зможе бачити заховані під землею скарби [270, с. 129].

Кістка з голови коропа, що, як і лобова *кістка* щуки, що має форму хреста, використовувалася в бджолярській магії. Хрестоподібну *кістку* щуки клали під освячену паску, потім розтирали *кістку* на порошок і, змішавши з медом, годували навесні бджіл. Також бджолам стерту на порошок лобову *кістку* щуки

змішували з освяченою богоявленською водою, узятою із трьох чи більше місць [273, с. 25, 544, 667].

Іноді *кістки поросяти* й шкарлупу яєць заривають на току, щоб охоронити хліб від мишей. Крім того, *костями поросяти, хрестом з голови щуки*, крихтами, що залишаються від «свяченого», і шкарлупою підкурюють худобу й людей, якщо трапиться пухлина. *Зуби поросяти* й *щуки* зберігаються окремо й уживаються в тому випадку, якщо в корови опухне вим'я. Застосування нескладне: подавлять вим'я навхрест *зубами поросяти*, а потім *щучими зубами* - і, кажуть, хвороба проходить [288, с. 55].

Кістки зі «свяченого» закопують у полі – «щоб град посівів не побив» [279, с. 231]. Від грому і зливи вбезпечували шкаралупи великодніх яєць і *кістки* освяченого кабанчика: їх зав'язували у вузлик і зберігали під дахом, а також закопували у полі, городі, саду. Заборонялося викидати *кістки* через вікно, щоб вовки не поїли худоби. Від бур'янів закопували в городі та в полі (по кутах, на межі) шкарлупи фарбованих яєць та *кістки* великоднього поросяти [266, т. 3, с. 581]. Гуцули закопували *кістки*, що залишилися від *рибних страв*, уздовж межі для убезпечення від вроків [266, т. 2, с. 629]. *Щелепною кісткою лютої свині* придавлювали пухлину на горлі, попередньо таємно прикопавши її на деякий час у землю [266, т. 2, с. 631].

З виникненням культу бика до нього зверталися як до тотемного предка: у казках бичок (волик, теличка, корова) – добродій і опікун. Такий бичок сам велить себе зарізати, аби продовжити служити тим бідним створінням, котрих він узяв під свою опіку і захищає від лютої мачухи, нечистої сили, змія і т. ін. «Я вже, – каже бичок, – не хочу жити на світі: заріжте мене, *м'ясо* поїжте, а *кістки* в стріху заткніть, то виростуть з моїх кісток Чуйко і Бачко (собаки), вони вам стануть у великій пригоді» [273, с. 517].

На Святий вечір собаці господар давав окраєць хліба і грудку *овечого лою*, який заступав частування м'ясом, і промовляв: «Це той хліб і вівці, що ти доглядав мені весь Божий рік. Як служитимеш вірно і в цьому році, то в наступному Святому Вечорі ще більше візьмеш!» [279, с. 40]. «*Лій* – жир рогатої

худоби та овець, що вживається в їжу; у старовину використовувався для освітлення житла» [270, с. 339]. Як уже зазначалося, за традицією, якщо під час обіду впаде шматочок хліба, то його слід підняти, поцілувати й з'їсти, а от якщо впаде *шматочок м'яса*, говорять: «Нехай його кішка з'їсть, то її щастя» (сл. Ново-Никол.) [288, с. 43].

У річному колі номінацій святкових страв одним із помітних є холонім *ковбаса*, партиномами якого постають лексеми *кишка*, *м'ясо*, *сало*, *сіль*, *перець*. Зазвичай учасник святкового застілля міг поласувати невеликою кількістю цього продукту – *шматком*, що знайшло відображення в іронічно-жартівливому контексті паремій: «Це такий, що за *шматок кишки* піде сім миль пішки» [283, с. 226], «За *шматок ковбаси* чортові душу продаси» [283, с. 155] (номінації *кишка* і *ковбаса* – тут синоніми).

Концепт ГАДАННЯ про погоду реалізовувався в описах заготівельних робіт, коли за станом *свинячих тельбухів* передбачалося, чи сприятливою буде зима: «У Поліссі відмічено звичай гадання про зимову погоду за станом *селезінки* забитої восени свині (спостерігають, з якого боку знаходиться потовщення, і передбачають час зимових холодів)» [266, т. 4, с. 224].

Молоко / сметана / сироватка / сир / масло. Лексема *молоко* номінує живильну рідину, вироблювану молочними залозами самок ссавців. Серед видових назв – молоко коров'яче, буйволиче, оленяче, лосине, козяче, кобиляче, верблюже, овече, ослине тощо. Реалема *молоко* може поставати в глютонічному корпусі і як холонім (синонім загальної назви молочних продуктів), і як партонім (з-посеред решти молочних продуктів: *молоко* / *сметана* / *сироватка* / *сир* / *масло*).

Молоко корови називали в Україні «Божою росою». З ним пов'язане уявлення про молочну річку, «яка тече у царстві мертвих. *Молочний* (Чумацький) Шлях також асоціюється з річкою, яка відокремлює потойбічний світ, тобто ця річка може осмислюватися і як підземна, і як небесна. Заразом *Молочний Шлях* уявляється як дорога на той світ [290, с. 145]. У хмарах убачали не лише демонів,

а й божественних дів, що живуть у небесному океані та зі своїх материнських грудей напоюють землю дощем.

Корова завжди була шанованою українцями твариною. Її називали годувальницею. Вона була джерелом ДОБРОБУТУ та БАГАТСТВА. Фразеологізм *молочна ріка з кисільними берегами* вербалізує концепт ДОСТАТОК, символізує НЕМОЖЛИВИЙ СВІТ, ЗЕМНИЙ РАЙ.

Тексти, що містять партином *молоко*, описують різні дії для забезпечення його ПРИБУВАННЯ, превентивні засоби для захисту корови від його ВТРАТИ, а також використання молока з магічною метою.

«Щоб відьма не шкодила худобі, виливали *молоко* від її корови на коріння викорчуваного бурею дерева із замовлянням: «Щоб твою корову так само викорчило!». Відьми, збираючи росу (у Юріїв день, на Трійцю, у день Купала), таким чином відбирають у корови *молоко*. Вода – основний магічний засіб для збільшення *молока* в корови. При першому вигоні худоби на Юріїв день, на Різдво та інші свята корову обливали водою, кропили святою водою, проганяли між повними відрами. З тією ж метою обливали пастухів. Господиня щоразу, набираючи воду з колодязя, зверталася до води із замовлянням, у якому просила прибавити *молока* корові» [284, с. 229-230].

Партином *молоко* пов'язаний з концептом ЛІКУВАННЯ в контексті народної медицини: «Від чорної хвороби радили випивати з *молоком* висушені й стерті на порошок серце, легені й печінку летючої миші» [271, с. 274].

Не менш шанованою твариною була й коза. Партиноми *козяче молоко* та *сироватка* постають у сценарії обрядодій для ПОРЯТУНКУ: «Пожежу, що сталася від грози, загасити можна *козячим молоком*, або *сироваткою*, або квасом (Луцький, Грубешівський і Житомирський повіти), але перед тим, як почати гасити пожежу, хтось має роздягтися догола і тричі оббігти навколо охопленої полум'ям будівлі» [291, с. 243]. *Козяче молоко* є важливою реалемою в бджолярській магії: «Аби викрасти бджіл, знахарі збирали макові головки і варили їх у *козячому молоці*. Цим *молоком*, усмоктаним прилітною бджолою, вони спонукали чужих бджіл до переселення» [273, с. 320].

Партиноми *сир* і *масло* вербалізують концепт ДОСТАТОК у складі фразеологізму *жити (купатися, плавати), як сир у маслі*. «Коровай на весіллі посипали *сиром* або під коровай клали тридев'ять вареників із *сиром*, можливо, тому у весільній пісні зять порівнюється з сиром: «Ой, *сиру*, ж мій, *сиру*, да білий ти мій *сиру*; Ой, зятю ж мій, зятю, да милий же ти сину» [270, с. 540].

Партином *шматочок сиру* може відігравати роль провідника до містичного світу відьом і домовиків: «Щоб побачити відьму, треба в сиропустну неділю при вечері виколупати з останнього вареника *сир*, зав'язати у вузлик, покласти в рот і так тримати до ранку. Ранком, у «жилавий» понеділок, належить піти до церкви і вистояти всю обідню на одному місці, не поворухнувшись. Удома, після обідні треба сховати *сир* у гаманець і зберігати його разом з грішми аж до Великодня. На Великдень, як переспівають «Христос Воскрес», стань на паперті. Котра з жінок до тебе підійде, та і єсть відьма. <...> Зберігши на запуси *сир* з вареника в роті, можна побачити не тільки відьму, а й домовика» [279, с. 123].

Рослина / частина рослини. Позитивний вплив на стан здоров'я людини зумовив шанобливе ставлення українців до городніх рослин.

Партонім *корінь* сприймався як символ СТАЛОСТІ, СОЛІДНОСТІ («*Міцний, як коріння*»), РОДУ («*Яке коріння, таке й насіння*»), вербалізував концепти ЛІКУВАННЯ, ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я. «Освячений на Великдень *корінь хрону* робить, за народними віруваннями, людину «кріпшою», оберігає всіх, хто його їсть, від хвороб, а передусім, як і свячена *морква*, від курячої сліпоті. <...> *Цибуля* оберігала від морових хвороб, епідемій, її носили при собі як апотропей від перелесника. Той, хто носить на шії *цибулину*, захищався також від будь-яких злих сил, бо *цибуля* й *часник* – оберіг» [269, с. 225]. Партином *плівка* холоніма *цибуля* є центральною номінацією в текстах новорічних гадань про дощ: «Беруть *цибулину*, ріжуть її навпіл і знімають *плівки* чашечками, яких має бути за числом місяців 12. На кожну чашечку насипають трохи солі і ставлять на ніч на вікно, називаючи кожну чашечку відповідним місяцем. У якій чашечці буде вода, той місяць буде дощовим» [282, с. 156].

За українською легендою, «*хрін* колись був дуже отруйний, і жида задумали отруїти ним Ісуса Христа. Натерли *хрону*, дали Спасителеві, а він з'їв і не отруївся. А потім поблагословив *хрін* і звелів християнам його їсти. І тепер люди їдять *хрін* зокрема в Жиливий понеділок, щоб на весь піст закріпитися. А на Великдень їдять *хрін* з м'ясом – «щоб міцнішим бути» [279, с. 214].

Мероніми *зубці* і *пера* холоніма *часник* відомі описами їхніх апотропейних та лікувальних функцій. «У народі вважають, що *часник* охороняє від чарів та вроків, узагалі від злої сили; це ТАЛІСМАН, ОБЕРІГ, що охороняє людину від усякого лиха, пошесті, особливо від гадюк, – «усю заразу відганяє» [270, с. 636]. «Донині вірять, що кілька нечищених *зубців часнику* в гаманці коло грошей допоможуть запобігти зубожінню й охоронять від усього злого» [269, с. 227]. У карпатських регіонах *часник* запікали в різдвяний хліб карачун. У середину короваю *часник* клали разом з бобами й зерном, зберігаючи потім серединний шматок і годували ним хворих. Для розпізнавання нечистої сили у Закарпатті клали зелені *пера часнику* в шапку. Гуцули ввечері перед днем св. Андрія від відьом кропили стайню рідиною, виготовленою з 9 коров'ячх «млинців» та 9 *зубців часнику* [266, т. 5, с. 530-531].

Символічне навантаження мав і партином *листя*. «Лобода – найпоширеніший бур'ян, що засмічує посівні та городні культури; *листя* деяких видів цієї рослини вживають у їжу; це традиційний символ ЗЛИДНІВ та УБОЗТВА, тому кажуть і співають: «Ото ласа їда, – з часником лобода», «Постав хату з лободи, а в чужую не веди» [270, с. 341].

Партином *пелюстка* традиційно пов'язаний із процесивом *випікання хліба, короваю*. Під хліб на черіні переважно підкладалася *капустяна пелюстка* (*пелюстки*). У народній медицині «із *пелюсток рожевої шипшини* варили мед для очищення крові, а товчені *пелюстки* вживали для гоєння ран» [270, с. 651]. *Барвінок* – символ дівочтва, дівочої краси, чистоти, першого кохання («стелися, барвінку, аби любов з любов'ю зустрілась»), міцності і святості шлюбу, коханої людини, ним прикрашали весільний коровай для молодих. «У бойків збирання *барвінку* на весілля є обрядовою дією; за легендою, *п'ять пелюсток* цієї квітки –

то п'ять засад щасливого подружнього життя: перша пелюстка – КРАСА, друга – НІЖНІСТЬ, третя – НЕЗАБУТНІСТЬ, четверта – ЗЛАГОДА, п'ята – ВІРНІСТЬ [270, с. 29].

Плід / шматок. Походження відмінної частини чоловічого тіла порівняно з жіночим – кадика – пов'язується в етнографічних текстах з глютонічним партиномом *шматок яблука* й концептами ГРІХОПАДІННЯ / ПОКУТА: «У раю Єва спокусила першочоловіка, зірвавши для себе й Адама *плід* із забороненого дерева. Вона встигла проковтнути свій *шматок*, а він – ні, через те в нього з'явилася «гуля» в горлі. З тих пір у гортані в усіх чоловіків «Адамове яблуко» [273, с. 611].

Багатокомпонентні меронімічні утворення. У деяких фольклорних текстах важко виокремити семантичне навантаження окремого партинома, оскільки вона сполучається з цілим комплексом інших меронімів у складі холоніма *різні наїдки*.

Оберегову функцію глютонічні партиноми виконують в будівельному ритуалі закладання сволоку – бруса, на якому тримається стеля в хаті. С. Максимов так описує піднімання сволока: «Господар ставить у краснім куті зелену галузочку берізки, а потім із громади теслярів виступає той, хто спритніший і легкий на ногу. Це – «сіяч», ніби жрець якийсь, гонитель всякого ворога і нечистого супостата. Він починає священослужити: обходить верхній брус, або «черепний вінець», і сіє кругом *хлібні зерна* і *хміль*. Господарі в цей час моляться Богу. Потім сіяч-жрець переступає через сволок, де біля самої середини його прив'язана ликом овчинна шуба, а в кишені її покладені *хліб, сіль, шматок смаженого м'яса, качан капусти*, а в скляному посуді *зелене вино* (у бідняків *горицик з кашею*, закутаний у кожух). Лико перерубується сокирою, шуба хапається знизу на руки, усе, що було в кишені, споживається й випивається» [Максимов 1994: 160-161]. Тут можна провести паралель із традиційним могоричем – «стародавнім народним звичаєм частування з приводу УСПІШНОГО ЗАВЕРШЕННЯ якої-небудь справи» [270, с. 374].

Концепти БЛАГОСЛОВЕННЯ, ШАНУВАННЯ, ДОСТАТОК

вербалізувалися в описі обрядодій Різдва: «На Святий вечір господар брав миску, підходив до столу й набирив по кілька ложок кожної *страви*. У стайні після благословення худоби у чисто вимите дерев'яне корито він сипав з миски *вечерю*, кришив туди *хліб*, досипав *борошна*, солив *сіллю*, усе це добре перемішував дерев'яною кописткою й розділяв поміж усіма тваринами, що є в господарстві» [279, с. 40].

У весільних обрядодіях бойків «на теренах Сколівщини, окрім *хліба* з *цукром*, молоді мали при собі ще й пшеницю та *часник*, останній з яких мав вберегти їх від злих сил: «То так було, що їм давали за пазухи пшениці потрошки. А ще коло них мав бути *кусок хліба*, *трошки цукру* і *часник*, щоб не шкодило нікому, а *цукор*, щоб любилися, *хліб*, щоб із *хлібом* все були» [278, с. 23].

Страва / інгредієнти страви. Меронімія як семантична універсалія має вияв в описах приготування (рецептурах) всіх глютонічних артефактів. Наприклад, у нормативному документі для підприємств ресторанного господарства «Збірник рецептур національних страв та кулінарних виробів» зафіксовано такі партиномні складники холоніма *борщ*: «Необхідною складовою борщу є *буряки*, які надають йому смаку і забарвлення. Зазвичай до складу борщів, крім *буряків*, входять *капуста*, *морква*, *картопля*, *петрушка*, *цибуля*, *помідори (томатне пюре)*, а також *квасоля*, *яблука*, *кабачки* тощо. В основному, борщі готують на *кістковому* або *м'ясо-кістковому бульйоні*. Борщ можна приготувати також на *кур'ячому бульйоні*, *грибному відварі*. Для надання борщам своєрідного кислуватого смаку до *бульйонів* (здебільшого готових) додають *квас-сирець*, *сік квашених буряків*, *бурякову закваску (настої)* тощо. Основний вид жиру, який використовують для борщів, – *свиняче сало*. Його товчуть або розтирають у ступці із *часником*, *цибулею* й *зеленню петрушки* до утворення однорідної маси й заправляють нею борщ за 2-3 хв. до готовності. Різні варіанти борщів найчастіше носять найменування місцевості, в якій вони з'явилися: борщ кийвський, полтавський, волинський, чернігівський та інші. Особливо популярний український борщ нині розповсюджений усюди. Для його

приготування використовують до *20 різних продуктів*, що й визначає його високі смакові властивості. Перед подаванням у борщ кладуть *сметану*, можна посипати страву *дрібно нарізаною зеленню*» [292, с. 53]. Наведений текст – вступна частина до поданих далі в «Збірнику» рецептів борщів. Спробуємо проаналізувати текст рецепту, що складається з кількісних показників сировинних компонентів та опису технології приготування, користуючись термінами меронімії:

Таблиця 3

Партитиви холо́німа <i>борщ</i>		
Партиноми	Квантитативи	
	<i>Брутто (г)</i>	<i>Нетто (г)</i>
<i>Буряки</i>	150	120
<i>Капуста білокачанна свіжа</i>	100	80
<i>Картопля</i>	213	160
<i>Морква</i>	50	40
<i>Петрушка (корінь)</i>	21	16
<i>Цибуля ріпчаста</i>	36	30
<i>Томатне пюре</i>	30	30
<i>Жир тваринний топлений харчовий</i>	20	20
<i>Цукор</i>	10	10
<i>Оцет 3%-й</i>	10	10
<i>Борошно пшеничне</i>	6	6
<i>Перець солодкий</i>	27	20
<i>Сало шпик</i>	10,4	10
<i>Часник</i>	3,8	3
<i>Бульйон або вода</i>	700	700
<i>Вихід</i>		1000

Опис технології приготування, у якому фігурують партиноми холо́німа *борщ*: «*Буряки* шаткують, додають *оцет*, *жир*, *цукор*, *томатне пюре* й тушкують до готовності з додаванням *невеликої кількості бульйону*. Нашатковані моркву й корені, нарізану *півкільцями цибулю* пасерують із *жиром*. У *киплячий бульйон* кладуть нарізану *кусочками картоплю*, доводять до кипіння, закладають *нашатковану капусту*, варять протягом 10-15 хв., додають *тушковані буряки* й *пасеровані овочі*. За 5-10 хв. до закінчення варіння вводять *пасероване борошно*, розведене *бульйоном або водою*, *солодкий перець*, *сіль*, *спеції*. Готовий борщ перед

подаванням заправляють *салом шпик, розтертим часником*. Борщ рекомендують подавати з *м'ясом (яловичиною або свининою сметаною й посипати дрібно нарізаною зеленню*. Окремо можна подати *пампушки із часником* (рец, № 1.100)» [292, с. 54].

Конгломеративні відношення в контексті технології харчування пов'язують цей опис із концептами НОРМАТИВНІСТЬ та БЕЗПЕКА.

Висновки. Отже, меронімія як семантична універсалія реалізується у площині градуальності *частина – ціле – елемент*, що термінологізуються як холонім (ціле) та партонім (частина), поділяючись на розряди: партиноми – номінації частини у формі слова або словосполучення без зазначення кількісних характеристик, партитиви – переважно двослівні номінації із зазначенням кількісних показників (у цих двох розрядах сема належності денотата як частини до цілого входить до інтенсіоналу значення), та конгломеративи (сема належності денотата як частини до цілого входить до імплікативу значення). Саме завдяки конгломеративним зв'язкам «етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури» [270, с. 4].

Суттєву роль у глютонічній картині світу українців відігравали меронімічні відношення в опозиціях: хліб / художні оздоби з тіста; хліб / крихти; хліб / борошно; хліб / шматок / окраєць (краюха, скибка, цілушка) / м'якуш; збіжжя / зерно / зернина; сіль / пуд / грудочка / дрібка (дрібок) / трішки (трішечки); мед / ложка / краплина; яйце / білок / жовток / шматочок / шкаралупа / лушпиння / порошок; горіх / шкаралупа; туша тварини / частини туші; молоко / сметана / сироватка / сир / масло; рослина / частина рослини; плід / шматок, страва / інгредієнти страви, у багатокомпонентних меронімічних утвореннях тощо.

Етнолінгвістичний зріз українського глютонімікону переконує в тому, що партонімічні номінації, маючи власний символічний зміст, створюють у складі холонімічних назв специфічний концептуальний комплекс, який, однак, можуть сприйняти лише носії або знавці українських мови та культури.